

Список літератури

1. Управління сучасним готельним комплексом : навч. посіб. / Т. Б. Мунін [та ін.] ; за редакцією члена-кор. НАН України, д.е.н., професора Дорогунцова С. І. – К. : Ліра-К, 2005. – 520 с.

2. Барчуков И. С. Основы научных исследований в туризме : учеб. Пособие для вузов / И. С. Барчуков. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 224 с.

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Куценко, 2012.

УДК 339.137.2:664.66(477+477.63)

Т.В. Савченко (НЕУ, Нікополь)

**ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ**

Розглянуто стан виробництва хлібобулочних виробів в Україні та Дніпропетровській області та обґрунтовані основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі.

Рассмотрено состояние производства хлебобулочных изделий в Украине и Днепропетровской области и обоснованы направления повышения конкурентоспособности предприятий хлебопекарской отрасли.

The state of manufacturing bakery products in Ukraine and Dnipropetrovsk region is reviewed and the main directions of increasing the competitiveness of the baking industry are substantiated.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Конкурентоспроможність підприємства, система її показників та особливості управління цією системою, безумовно, залежать від специфіки галузі, в якій воно працює. На сучасному етапі розвитку хлібопекарська галузь переживає не найкращі часи, зумовлені фінансовою кризою 2008–2010 років, відсутністю фінансових та інвестиційних ресурсів, застарілою матеріально-технічною базою та скороченням населення України. Усі ці фактори зумовили загострення конкурентної боротьби на ринку виробництва хлібобулочних виробів, і першочерговим завданням сьогодні стає збереження потенціалу хлібопекарської галузі України шляхом підвищення економічної ефективності діяльності підприємств та якості хлібобулочних виробів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема конкурентоспроможності підприємства є ключовою щодо забезпечення його функціональності й розвитку в сучасних умовах ускладненого конкурентного простору. Цією проблемою займаються як іноземні вчені: М. Портер, І. Ансофф, Е. Чемберлін, О. Ейснер, Й. Шумпетер, Дж. Траут, Г. Азоєв, П. Зав'ялов, Р. Фатхутдінов, А. Юданов, так і вітчизняні: Л. Балабанова, Л. Соколова, І. Сіваченко, Ю. Козак, В. Холод, Р. Мажинський, Л. Варава, А. Темченко, С. Максимов. Саме питаннями підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності підприємств хлібопекарської галузі займаються такі вчені, як Я.І. Обідіна, О.М. Дзюба, Ю.П. Макаренко, А. Жамойда, К.Ю. Омельченко, Т.В. Полінчик–Ярова. Але деякі аспекти даної проблеми стосовно управління конкурентоспроможністю підприємств хлібопекарської галузі досліджено недостатньо.

Мета та завдання статті. Метою даної роботи є розробка та обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності хлібопекарської галузі. Для досягнення поставленої мети в ході дослідження було вирішено низку завдань:

- визначено особливості сучасного стану виробництва підприємств хлібопекарської галузі;
- з'ясовано проблеми ринку хліба та хлібобулочних виробів;
- розроблено та обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Хлібний» ринок України на 99,9% представлений продукцією вітчизняного виробництва. Однак протягом останнього десятиліття в хлібопекарській галузі зафіксовано спад виробництва [1, с. 34].

За статистичними даними Держкомстату, нині в Україні виробляється щорічно близько 1,8 млн тонн хліба і хлібобулочних виробів, що становить лише 24% обсягів виробництва 1990 року (6,7 млн т).

Основними причинами зниження обсягу виробництва хліба, на думку фахівців, стало насамперед зменшення споживання хліба внаслідок скорочення населення країни на 1,5 млн чоловік за останні 6 років [6], зниження купівельної спроможності населення, економніше використання хліба та значне збільшення випікання хліба невеликими пекарнями та міським і сільським населенням у домашніх умовах.

Ще однією важливою причиною для зменшення споживання хліба стало поступове зниження ваги булки хліба від звичних 700 до 600–550 г після значного подорожчання борошна, а більшість

середньостатистичних сімей продовжує споживати одну булку хліба на добу.

Місткість українського ринку хліба та хлібобулочних продуктів, виходячи з розрахунку щоденної біологічної норми споживання хліба на одну людину (близько 240 г), на 2010 рік повинна складати близько 4 млн т на рік, але офіційні обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні менше від цих обсягів в 2,2 разу. Динаміку та відсоткові зміни обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні [6] подано в табл. 1.

Таблиця 1 - Обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні за 2005-2010 рр.

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів, тис. тонн	2264	2160	2034	1978	1828	1807
Відсоткові зміни		95,4	94,2	97,2	92,4	98,8
Кількість наявного населення, тис. осіб	47280,8	46929,5	46646,0	46372,7	46143,7	45778,5
Відсоткові зміни		99,3	99,4	99,4	99,5	99,2
Виробництво на одну особу, кг/рік	47,9	46	43,6	42,7	39,6	39,5
Відсоткові зміни		96,0	94,8	97,9	92,7	99,7

Як видно з вищенаведеної таблиці, обсяг виробництва хлібобулочних виробів у 2010 році в Україні складав 1,8 млн тонн, що на 1,2% менше, ніж за попередній рік, кількість наявного населення становила 45,7 млн осіб, що на 0,8% менше, ніж у попередньому році, а виробництво на одну особу становило 39,5 кг/рік, що на 0,3% менше, ніж за попередній рік. Наведена динаміка виробництва хліба та хлібобулочних виробів ще раз підтверджує тенденцію до зменшення обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні, а невідповідність відсоткових змін між цими трьома показниками ще раз підтверджує думку багатьох експертів про активізацію тіньового виробництва.

Результати функціонування підприємств даної галузі окреслюють загальну ситуацію на ринку хліба та хлібобулочних виробів. Так, специфікою ринку є нетривалий термін реалізації продукції, що впливає на кількість виробників та їх частку ринку. Загалом близько половини ринку хліба України займають 6-7 великих виробників, які зосереджують свої потужності в окремих регіонах. На ринку зосереджено значну кількість невеликих підприємств, а отже, конкуренція на регіональних ринках досить висока. Крім того, ринок хліба та хлібобулочних виробів значною мірою залежить від ситуації на ринку борошна та коливаний на зерновому ринку, який чутливий до сезонних факторів та державного регулювання.

Виробництво та продаж хлібної продукції в Україні регулюється місцевою владою, яка може встановлювати граничну норму рентабельності для окремих сортів соціального хліба. У докризовий період споживання «соціальних» сортів хліба зменшувалося, що сприяло розвитку напряму виробництва «елітних» сортів, дозволяючи зменшити залежність виробників хліба від державного регулювання, проте в умовах кризи та падіння платоспроможності населення розвиток цього напряму виробництва уповільнився. Небезпечним є той факт, що сьогодні пекарні працюють із рентабельністю 2...5% і лише кілька – близько 10%. У свою чергу в сусідній Росії рентабельність хлібо заводів у середньому складає 10...12%.

Ситуацію з технічним оснащенням на хлібо заводах слід вважати катастрофічною: технологічна зношеність обладнання складає більше 60...70%. У той же час оптимальний рівень рентабельності хлібного виробництва, який дозволить оновити печі та інше устаткування, має складати 20...25% [4, с. 33].

Найбільші виробничі потужності хлібопекарської галузі зосереджені, як правило, у регіонах найбільшого виробництва борошна, а також у великих промислових центрах і столиці. Так, лише в 5 регіонах України випікається більше 5% хліба від загального виробництва (Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Харківська області та м. Київ – загалом 41,85%). Причиною такого становища є густота населення зазначених регіонів і більш високий рівень економічного розвитку, а отже, і платоспроможності попиту.

Динаміка обсягу виробництва хлібобулочних виробів в Україні має негативну тенденцію, у відсотковому співвідношенні виробництво у 2010 році відносно 2005 року скоротилось на 20,2%.

Змінилось і відсоткове співвідношення виробництва хлібобулочних виробів за регіонами у 2010 році порівняно з 2005

роком: втратив лідируючі позиції Київ (з 11,87 до 10,11%), натомість цю позицію зайняла Дніпропетровська область (з 10,73 до 10,33%), зросли частки Запорізької (з 3,61 до 4,14%), Київської (2,36...3,79%), Одеської (4,77%...5,22%), Харківської (5,94...7,27%) та деяких інших регіонів. У натуральних показниках за 2 останні роки виробництво збільшилось у Київській (з 63,1 до 68,5 т), Рівненській (36,0...36,3 т), Харківській (99,9...131,3 т), Хмельницькій (55,3...55,5 т), Чернігівській областях (28,1...28,4 т) та Севастополь (18,3...18,6 т).

Загалом у хлібопекарській галузі України діє більше 1000 хлібо заводів різної потужності, які щодоби виробляють 6,8 тис. т хліба і хлібо булочних виробів. Потужності промислових хлібо заводів використовуються на 30...40%, за винятком хлібо заводів Києва і деяких великих міст – тут заводи працюють на повну потужність. У структурі виробництва 72% хліба і хлібо булочних виробів випікають промислові хлібо заводи, розташовані в містах і районних центрах. Їх близько 400. Ще 6% хліба виробляють підприємства колишньої системи «Укркоопспілка». Таких хлібо заводів близько 500. Як правило, це хлібо заводи невеликої потужності та обслуговують сільську зону; 1,5% хліба припадає на частку підприємства «Укрпродсоюз». І, нарешті, 20% хліба і хлібо булочних виробів випікають малі пекарні [2, с. 102].

На сьогодні у хлібопекарній галузі сконцентровано 12 найбільших хлібних холдингів, які виробляють ідентичну продукцію та контролюють ринок хлібо булочних виробів певних регіонів, більш ніж 63,4% хлібо булочних виробів в Україні було вироблено даними хлібними холдингами.

Найбільшим хлібним холдингом на території України за обсягами продажу є ВАТ «Київхліб», виробничі потужності якого сконцентровані в Києві та Київській області, його частка у загальному обсязі реалізованої продукції становила 13,4%.

У Дніпропетровській області, яка залишається лідером з виробництва хлібо булочних виробів, розташовані підприємства таких холдингів, як «Дніпрохліб» та «Укрзернопром».

Для визначення відповідності динаміки та відсоткових змін обсягів виробництва хліба та хлібо булочних виробів в Україні динаміці змін, що відбуваються у виробництві в межах області, розглянемо результати аналізу за даними управління статистики Дніпропетровської області [7] (табл. 2).

Як показують розрахунки, обсяг виробництва хлібо булочних виробів у 2010 році в Дніпропетровській області складав близько 187 тис. тонн, що на 2% менше, ніж за попередній рік; кількість

наявного населення становила 3,4 млн осіб, що на 0,6% менше, ніж за попередній рік, а виробництво на одну особу складало 55,6 кг/рік, що на 1,4% менше порівняно з попереднім роком.

Наведена динаміка виробництва хлібобулочних виробів у Дніпропетровській області свідчить про те, що тенденції до зменшення у виробництві в цілому збігаються як в Україні, так і в окремій області, за виключенням 2006 року, коли в Дніпропетровській області відбулося зростання виробництва хлібобулочних виробів на 0,5% та виробництва на одну особу на 1,2% при зменшенні кількості наявного населення на 0,8%.

Таблиця 2 - Обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів у Дніпропетровській області за 2005-2010 рр.

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів, тис. тонн	242,8	244,0	215,4	205,5	190,6	186,7
Відсоткові зміни		100,5	88,3	95,4	92,8	98,0
Кількість наявного населення, тис. осіб	3476,2	3447,2	3422,9	3398,4	3374,2	3355,2
Відсоткові зміни		99,2	99,3	99,3	99,3	99,4
Виробництво на одну особу, кг/рік	69,8	70,7	50,6	60,5	56,4	55,6
Відсоткові зміни		101,2	71,6	119,6	93,2	98,6

Цікавим є той факт, що виробництво хлібобулочних виробів у Дніпропетровській області на одну особу (55,6 кг/рік) значно перевищує виробництво по Україні (39,5 кг/рік), тобто на 16,1 кг/рік або на 29% у 2010 році. Можливо, це пояснюється тим, що склад міського населення (31524,8 тис. осіб) у кількості наявного населення в Україні становить 68,6%, а в Дніпропетровській області (2801,3 тис. осіб) – 83,5% у 2010 році [6; 7].

Деякі науковці вважають, що одним із шляхів виходу підприємств із кризи та забезпечення підвищення конкурентоспроможності є інтеграція [5].

На даний час підприємствами хлібопекарської галузі широко використовується як вертикальна, так і горизонтальна інтеграція. Яскравим прикладом такого співробітництва може бути холдинг «Укрзернопром».

До підприємств холдингу «Укрзернопром», що розташовані у Дніпропетровській області, входять: ВАТ «Криворізький хлібокомбінат № 1», ВАТ «Криворіжхліб», ВАТ «Жовтоводський хлібозавод», ВАТ «Новомосковський хлібозавод», ЗАТ «Павлоградхліб», ВАТ «Нікопольський хлібокомбінат» та млинний комплекс «Переробник». Але, якщо вертикальна інтеграція дійсно сприяє зменшенню витрат підприємств на сировину, за умови вдалого розташування постачальника сировини від споживача, то з ефективністю горизонтальної інтеграції не все так просто. Унаслідок того, що більшість підприємств хлібопекарської галузі мають широку географію збуту продукції, їхні інтереси часто вступають у протиріччя, наприклад, в Апостоловському районі одночасно реалізують продукцію Криворізькі хлібокомбінати та Нікопольський хлібокомбінат, тому підприємства вимушені конкурувати одне з одним.

Ураховуючи те, що хліб є стратегічно значущим продуктом, а стан хлібопекарської галузі прямо залежить від ступеня втручання та контролю держави та з огляду на завдання Галузевої програми розвитку хлібопекарської галузі до 2015 року [3] для підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі, вважаємо за необхідне втручання держави за декількома напрямками:

- запровадження підтримки виробництва продовольчого зерна, спрямованої на здійснення посівів сільськогосподарських культур, і спрямування цього зерна на цілі хлібопечення, а також втручання держави у формування оптово-відпускних цін на зерно та борошно, які є основною сировиною для підприємств галузі;

- посилення контролю за формуванням регіональних запасів продовольчого зерна;

- віднесення до пріоритетних напрямів пільгового кредитування виробництво хліба та хлібобулочних виробів;

- створення сприятливих податкових умов для ввезення на територію України хлібопекарського технологічного обладнання;

- розроблення та впровадження технічних регламентів і стандартів технологічних процесів у хлібопеченні, адаптованих до міжнародних вимог;

- залучення до виконання Програми зацікавлених центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також підприємств, установ і організацій. Саме місцеві органи влади, зацікавлені у відрахуваннях до бюджету, створенні робочих місць, шляхом активної пропаганди можуть сприяти збільшенню частки підприємств на місцевих ринках, а значить – зниженню транспортних витрат підприємств, що зрештою дозволить знизити відпускну ціну хлібобулочних виробів, задовольняючи інтереси кінцевих споживачів.

Висновки. 1. Обсяги виробництва хлібобулочних виробів в Україні стрімко падають, це пов'язано як із зменшенням населення України, так і з загальним зменшенням споживання хліба населенням.

2. Потужності промислових хлібо заводів використовуються на 30...40%, за винятком хлібо заводів Києва і деяких великих міст, що ще більше загострює конкурентну ситуацію в регіонах і надалі може призвести до закриття підприємств із невеликими обсягами виробництва.

3. Одним зі шляхів виходу підприємств із кризи та забезпечення підвищення конкурентоспроможності є використання горизонтальної інтеграції, що сприятиме зниженню цін на сировину і, як наслідок, зменшенню собівартості продукції.

4. Одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської галузі є вдосконалення підходів до розробки цільових програм на рівні галузі й держави та залучення центральних і місцевих органів виконавчої влади до виконання цих програм.

Перспективами подальших наукових розробок у даному напрямку є визначення та обґрунтування показників системи управління конкурентоспроможністю підприємств хлібопекарської галузі.

Список літератури

1. Макаренко В. Вся правда про хліб / В. Макаренко // Агро Перспектива. – 2007. – № 6. – С. 24–27 ; № 7. – С. 34–37.

2. Соловійов І. О. Маркетингові аспекти діяльності суб'єктів ринку хлібобулочних виробів / І. О. Соловійов, О. О. Мурзак // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 100–106.

3. Про затвердження галузевої програми розвитку хлібопекарської галузі на період до 2015 року: наказ Мінагрополітики від 20.03.2008 № 164.

4. Давидюк Ю. В. Напрями підвищення ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі / Ю. В. Давидюк, Н. Ю. Самойленко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2011. – № 2. – С. 32–33.

5. Дзюба О. М. Регіональний ринок хлібопекарської продукції, нові його форми та види [Електронний ресурс] / О. М. Дзюба. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10domyfv.pdf>.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.dnoprstat.gov.ua>>.

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Савченко, 2012.